

МІСЦЕ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ СУДОВИХ ОРГАНІВ

У статті розкриваються сутність та зміст конституційно-правового статусу Конституційного Суду України. Розглядається повноваження, принципи та правовий механізм формування Конституційного Суду України.

Ключові слова: Конституційний Суд України, правовий статус, призначення суддів, захист конституції, конституційні права і свободи, правова держава.

В статье раскрываются сущность и содержание конституционно-правового статуса Конституционного Суда Украины. Рассматривается полномочия, принципы и правовой механизм формирования Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, правовой статус, назначение судей, защиту конституции, конституционные права и свободы, правовое государство.

The article examines the nature and content of the constitutional and legal status of the Constitutional Court of Ukraine. An authority, principles and legal mechanism for the formation of the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, legal status, appointment of judges, the protection of the constitution, constitutional rights and freedoms, the rule of law.

Постановка проблеми. Проблема правового захисту конституції набула актуальності з часу появи перших конституційних актів. На сьогодні у світі сформувалося кілька основних моделей спеціального правового захисту конституцій: 1) американська модель передбачає здійснення конституційної юрисдикції судами загальної юрисдикції, як правило верховними судами держави; 2) романо-германська модель ґрунтується на формуванні спеціальних органів конституційної юстиції – конституційних судів, конституційних рад тощо; 3) мусульманська та традиційна моделі передбачає здійснення конституційної юстиції вищими релігійними або традиційними органами (ради духовенства, ради вождів тощо).

За час своєї діяльності Конституційний Суд України став одним із найважливіших інститутів правової держави, формування якої проголошує Конституція України. Його рішення і висновки сприяли ефективному правовому захисту Основного Закону, вдосконаленню правових механізмів реалізації та гарантування основних конституційних прав і свобод людини і громадянина, упередженню і вирішенню конституційних конфліктів у державі, формуванню позитивного політичного іміджу України як правової держави.

Аналіз досліджень даної проблеми. Концептуальні основи проблеми діяльності Конституційного Суду України у системі судових органів досліджували провідні науковці: В.Г. Андросюк, О.М. Бандурка, В.Т. Білоус, Ю.М. Грошевий, В.К. Дябло, Д.Л. Златопольський, О.О. Лукашова, Г.О. Мурашина, О.С. Піголкина, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.М. Тодика, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та інші.

Метою статті є розгляд питань щодо місця Конституційного Суду України у системі судових органів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України – єдиний колегіальний орган конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [1].

За своєю сутністю Конституційний Суд України є юрисдикційним судовим органом. Він має правосудну природу і правосудний правовий статус та уповноважений здійснювати конституційне судочинство в Україні. Не випадково саме у розділі VIII «Правосуддя» Конституції України зазначено, що судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України і судами загальної юрисдикції. Це свідчить про пріоритетність Конституційного Суду України в системі судової влади України.

За змістом своєї діяльності Конституційний Суд України забезпечує правовий захист Конституції України, а також посилює юридичний захист прав і свобод людини і громадянина і виступає арбітром у вирішенні конституційних конфліктів між гілками влади, тим самим сприяючи розбудові України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

За формою своєї діяльності Конституційний Суд України є єдиним колегіальним органом конституційної юрисдикції. Його рішення і висновки є результатом професійної колективної роботи суддів Конституційного Суду України, делегованих від різних гілок влади. Діяльність ґрунтується на принципах

верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтованості прийнятих рішень.

До повноважень Конституційного Суду України віднесено прийняття рішень та дача висновків щодо:

- 1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів ВР АРК;
- 2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради для дачі згоди на їх обов'язковість;
- 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах визначених ст.ст. 111 та 151 Конституції України;
- 4) офіційного тлумачення Конституції та законів України [1].

Підставами для визнання перелічених актів не конституційними, повністю чи частково є:

- невідповідність Конституції України;
- порушення встановленої Конституцією процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності;
- перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті.

До повноважень Конституційного Суду України не належить питання щодо законності актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Порядок формування Конституційного Суду України передбачений спеціальним правовим механізмом, що забезпечує незалежність цього органу конституційної юрисдикції, рівне представництво в ньому вищих органів державної влади та гарантованість легітимності Конституційного Суду України. Цей порядок регулюється ст. 148 Конституції України та статтями 6, 7, 8 Закону України «Про Конституційний Суд України» [2].

Згідно з Конституцією України, Конституційний Суд України складається з 18-ти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Утім не кожна особа може бути кандидатом на посаду судді Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 16 Конституції України, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг 40 років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше 10-ти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх 20-ти років.

Як правило, виникає питання щодо попередньої професійної діяльності кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. Досвід формування першого повного складу Конституційного Суду України дає підстави стверджувати, що кандидатури суддів Конституційного Суду України приблизно рівною мірою були представлені найбільш відомими практичними працівниками у сфері юриспруденції, вченими-правознавцями та професорсько-викладацьким складом вищих закладів освіти.

Кандидати, які відповідають вимогам Конституції та Закону України «Про Конституційний Суд України», призначаються Главою Держави, парламентом і з'їздом суддів відповідно до спеціальної процедури.

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України Президентом України передбачає, що Глава Держави попередньо здійснює консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів. У разі узгодження запропонованих Президентом України кандидатур він видає відповідний указ, скріплений підписами Прем'єр-міністра України та Міністра юстиції України.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, наприклад, при досягненні ним 65 років. Президент України у місячний строк призначає на цю посаду іншу кандидатуру.

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України Верховною Радою України передбачає, що Верховна Рада України призначає суддів таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України можуть вноситися Головою Верховної Ради України або не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. При цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України, внесеної у відповідному порядку.

Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх призначення було б перевищено необхідне для призначення число суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Верховною Радою України, парламент у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування Головою Верховної Ради України підписується постанова Верховної Ради України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України з'їздом суддів України передбачає, що з'їзд суддів України, за пропозицією делегатів цього з'їзду, відкритим голосуванням більшістю голосів

присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який у результаті такого голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду. Якщо голосування проводиться щодо кандидатур, число яких перевищує квоту, призначеними вважаються кандидати, які набрали більше голосів, ніж інші кандидати на ці посади.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався з'їздом суддів України, з'їзд у тримісячний строк призначає Іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування головою і секретарем з'їзду підписується рішення з'їзду суддів України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги судді Конституційного Суду України, яку він складає на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України, не пізніше як через місяць після призначення суддею Конституційного Суду України.

У зв'язку з формуванням Конституційного Суду України набуває важливості питання конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України, який визначається Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» [1, 2], та Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [3], і не може бути обмежений під час введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні.

Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України – це вид конституційно-правових відносин, пов'язаний з набуттям і припиненням повноважень судді Конституційного Суду України, здійсненням ним своїх конституційних прав і обов'язків і гарантіями діяльності суддів.

Сутність і зміст правового статусу судді Конституційного Суду України найбільш рельєфно відображається в їх повноваженнях. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ.

Суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України. Він також має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України, однак лише з тих справ, у яких Конституційним Судом України прийняте рішення чи висновок.

Важливим елементом конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України є гарантії його діяльності, тобто умови і юридичні засоби діяльності судді Конституційного Суду України. До юридичних гарантій діяльності суддів відносяться принципи незалежності суддів, суддівський імунітет та індемнітет, соціальне і побутове забезпечення суддів та ін.

Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України.

На суддів Конституційного Суду України поширюється суддівська недоторканість. Так, ст. 28 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що суддя не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Тобто йдеться про суддівський імунітет.

Суддівський індемнітет передбачає, що судді не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп під час розгляду справ, прийняття рішень та дачі висновків Конституційним Судом України.

Суттєвим елементом гарантій діяльності судді Конституційного Суду України є його соціальне і побутове забезпечення. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про Конституційний Суд України», судді одержують заробітну плату та користуються іншими видами матеріального забезпечення, зокрема і встановленими Законом України «Про судоустрій та статус суддів» [3].

Строк конституційних повноважень судді Конституційного Суду України становить дев'ять років. Повторне призначення на посаду судді Конституційного Суду України однієї і тієї ж особи забороняється Законом «Про Конституційний Суд України» [2].

Цим Законом передбачені також підстави припинення повноважень судді (ст. 23). Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку призначення;
- 2) досягнення суддею 65-річного віку;
- 3) неможливості виконувати свої обов'язки;

- 4) порушення вимог щодо заборони перебування судді в політичних партіях і профспілках, мати представницький мандат, виконання іншої оплачуваної роботи, крім викладацької наукової та творчої;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувачувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Пріоритетною функцією Конституційного Суду України є, безперечно, здійснення конституційного судочинства в Україні. Утім ця функція не єдиний напрямок діяльності Конституційного Суду України. Його діяльність є досить багатоманітною і складається з різних функцій.

Функції Конституційного Суду України класифікуються, в першу чергу, за об'єктами та способами і засобами діяльності Конституційного Суду України.

Об'єктами діяльності Конституційного Суду України є Конституція України, закони та інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та правові акти АРК, щодо яких Конституційний Суд України приймає рішення і висновки. Норми зазначених нормативно-правових актів об'єднані в основних інститутах конституційного права України, а отже, класифікація функцій Конституційного Суду України за об'єктами його діяльності співпадає з класифікацією предметних інститутів цієї галузі права. Тобто об'єктами діяльності є основи конституційного ладу України; конституційно-правовий статус людини і громадянина; форми безпосередньої демократії; основні засади організації та діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

За способами і засобами функції Конституційного Суду України можна класифікувати на функції конституційного контролю; офіційного тлумачення; правової охорони Конституції; забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція); здійснення конституційного правосуддя тощо.

Функція конституційного контролю полягає в тому, що Конституційний Суд України шляхом здійснення конституційного судочинства визначає конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів АРК, тобто контролює їх відповідність Конституції України.

Реалізуючи функцію правового захисту Основного Закону, Конституційний Суд України здійснює цілеспрямовану, передбачену Конституцією та законами України діяльність щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Тим самим упереджує порушення Конституції України та скасовує правові акти, що є неконституційними.

Висновки. Конституційний Суд України – єдиний колегіальний орган конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

За своєю сутністю Конституційний Суд України є юрисдикційним судовим органом. Він має правосудну природу і правосудний правовий статус та уповноважений здійснювати конституційне судочинство в Україні.

Література.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // *Офіційний вісник України* від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. (остання редакція від 13.10.2010 р.) // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.